

КЕҢЕШ ЖУСУПОВДУН ЖОЛ ОЧЕРКТЕРИНДЕГИ СТИЛДИК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨР

Толкун НАЗАРКУЛ кызы

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин аспиранты, Бишкек/Кыргызстан
E-mail: nazar-tol@mail.ru

Аннотация

Бул макалада кыргыз очерктери журналистиканын тарыхында кандай жолду басып, кандай көркөм-эстетикалык бийиктерге ээ болгонду каралат.

Кыргыз адабиятында жана журналистикасында алда качантан бери конуш алып, ушул күнгө дейре өз өмүр жолун улап келаткан көркөм очерктен качан, кимдер тарабынан адабий аренага киргизилип, канча белес ашып, кантип өсүп, өнүгүп келатканын изилдеп билип, коомчулукка түшүндүргөн журналисттер аз экендиги да аныкталды. Бирок очерк жанрынын баскан жолун, чыгарма катары жараткан ийгиликтерин караштырып келгенде, очерк деле башка жанрлардай терең изилдөөгө муктаж жанр экендигин баамдадык.

Ачкыч сөздөр: Журналист, очерк, жанр, басма сөз, публицистика, макала, жазуучу.

STYLISTIC FEATURES OF ESSAYS KENESH JUSUPOV

Abstract

The present article concerns the study of Kyrgyz essay its evolution within the history of Kyrgyz Journalistic and what literary and aesthetic achievements it has reached.

A close scrutiny of the problem relating such genre as Literary Essay, which has deep-rooted and existed in Kyrgyz Literature as well as in Journalistic, reveals definite information about when and by whom it was introduced into the Literature sphere first, what achievements have been made since that time and how it develops now. However, it has been proved that there are few professional journalists, who are aware in this field and who are able to provide the society with necessary information about the related topic. However, having studied this genre with all its stages it has passed and the successes it has achieved as a literary work, we came to conclusion that Essay as any literary genre is of a high topicality and needs a close research.

Key Words: journalist, essay, genre, the press, social and political journalism, article, writer.

Кыргыз журналистикасында очерк жанрына кайрылууда ар бир журналист өз чеберчилиги менен иштегендиги, аталган жанрга ар бир журналист өз салымын кошкондугу талашсыз. Бирок азыркы коомчулук белгилүү бир деңгээлде канааттанбай жаткандай алар өздөрүнүн очерктеринде жанрдын жаралган мезгилиндеги жалпы элдин турмуш жагдайын, ошол убакта коомдук мааниси бар чарба иштерин чагылдырууда саясий жактан чектелгендигин көрөбүз. Анткени кыргыз журналистикасынын алгачкы жылдарында ХХ кылымдын 20-жылдарында турмуштук жагдайлар очерктин негизги тематикасы болгондугун көрөбүз. Ал эми ХХ кылымдын 30-жылдардын пайда болгон кыргыз очерктерин пайдаланылган бул ыкма жөн гана фактыларды төбөгө чапкылап, сынактан өткөрүү гана болбостон, автор тарабынан очерктин темасына ылайыкташтырылып, ылганып алынган фактылар турмуштук окуянын же көрүнүштүн өзүн берүүнүн чеберчилиги калыптана баштаганын туюндуруп турат. Ырас, бул мезгил кыргыз журналистикасында очерк жанры үчүн такшалуу учуру болуп саналат, б. а. турмуштук фактылар автордун аң сезиминен эленип өтүп, чыгармачылык лабораториясында кайталап, иштетилип чыккандан кийин гана автордук ой-пикирдin аргументи катары такшалуу процессин кечирип, чыгармачылыкта өзүнчө кызмат аткарып келгенин ушул алгачкы очерктерди анализден өткөргөн учурда да көрөбүз. К.Жусуповдун очерктери журналистикага келгенге чейин бул жанр кыргыз журналистикасында белгилүү орунду ээлеп, такшалып, орун-очок алып, өзүнчө «жашоосун» кечирип, публицистиканын туруктуу бир жанры болуп калгандыгын айкын көрүнөт. Демек, бул жанрга кайрылууда Кеңеш Жусупов башка жазуучулардан айырмаланып, чыгармачыл түйшүктө аталган жанрга артыкчылык беришине анын көп жылдар журналист болуп иштеп калуусу да себепкер болгон. Ырас, журналистиканын башка жанрларынан айырмаланып, очерк адабияттык көркөм ойлоо менен турмушту кадимки журналистче кабылдоону өзүнө сиңирип турат, б. а. журналист очерк аркылуу кадимки күндөлүк турмушка таандык болгон фактылык материалдарга көркөм анализ жасоого мүмкүнчүлүк бар эле. Жол очерктерине Кеңеш Жусупов колуна калем кармаган күндөн баштап эле кирише койгон эмес, ал биринчи мына бул жол очерктерине камтылган ойлорду өзүнүн жан дүйнөсүндө терметип, канчалаган мезгил ичинде «багып», ички дүйнөсүндө аздектеп келип анан бергендигин анын мезгилдүү басма сөздө жарыяланган айрым бир макалалары, публицистикалары, эсселери жана ой толгоолору ырастайт. Маселен, ал публицистикалык ой жүгүртүүлөрүн адабий чыгармаларында «Жашоо кумары»¹ (1965) жыйнагынан баштаган болсо, ал эми мезгилдүү басма сөздө ал андан бир кыйла мурда «Биринчи жыйнак жөнүндө»² (1961), «Жол ойлору»³ (1964) макалаларынан башталгандыгын көрүүгө болот.

К. Жусуповдун алгачкы публицистика, макала жана ой толгоолорунда журналист катары тарых, улут проблемаларынын чагылышы бар экендиги, ошол замат окурмандын көңүлүн өзүнө бурат. Ал, ойлор автордун публицистикаларында иретке салынып, бир бүтүн концепцияга айланбаганы менен ал дал ушул биринчи эмгектеринде эле маанилүү орунга ээ боло баштагандыгын байкоого болот. Ырас, журналисттин мындай ойлору маалымат каражаттарында заметка, репортаж, макала ж.б.ушул сыяктуу жанрдык касиети боюнча ар түрдүү болгондуктан, бул жерде берилген ойлордо мүчүлүштүктөр бар экендиги аны көңүл коюп окуган адамга ачык эле байкалат. Тактап айтканда, көркөм публицистикада бир темага бириктирилген бир нече бөлүмдөрдүн фактыларын, бир идеяга багындырылган бир проблеманы бир нече тармактарын жеке-жеке талдап бүткөндөн кийин аларды жалпылап келип, конкреттүү бир тыянак чыгарууга автор милдеттүү

¹ Жусупов К. Жашоо кумары.-Фрунзе, Кыргызстан, 1965

² Жусупов К. Биринчи жыйнак жөнүндө. // Тянь-Шань правдасы, 1961, 11-ноябрь

³ Жусупов К. Жол ойлору. // Ленинчил жаш, 1964, 6-май

болсо да алгачкы публицистикаларында мына ушул бир бүтүндүктү түзүп турган автордун идеясы көрүнбөйт.

Ырас, ар бир жаралган журналистикалык чыгарма өз алдынча өзүнүн жанрдык табиятына карата каралыш керек болсо да, алардын баарын бириктирип турган башкы идея журналисттин улут маселеси, анын тарыхы жана жаңылануусу экендиги ачык байкалат. Алар белгилүү бир өзөк идеянын калыптануусунда жана системасында жашашын билүү кызыкчылыгы журналисттин ар бир чыгармасында аны жеке-жеке бөлүп караганга салыштырмалуу очерк жанрынын мазмунунда талдоо зарылдыгы коюлуп отурат. Информациялык жанрларда негизги идея бар экендигин ким болбосун баамдаганы менен алардан өзөгүндө турган бирдиктүү идея башкы планда чыкпай, алгачкы чыгармаларда улуттук идея, улуттун тарыхы публицистиканын негизги проблемасы катары өсүп чыга албай калган. Ошол себептен болсо керек Кеңеш Жусупов бул идеяларга улам кийинки чыгармаларында ал кайсы жанр экендигине карабай кайрылып турган. Кыргыз улутунун ким экендиги алардын башкалардан айырмаланып турган касиети, улуттук өзгөчөлүгү, менталитети, автор кийинки «Каралдым, тоолор»⁴ аттуу жыйнагына негизги, чыгармачыл концепция катары башкы орунга ээ болуу менен журналистик ой толгоодо жаңыланган. Анын чыгармачылыгында мына ушундай касиет бар экендигин учурунда өз замандаштары да туура белгилеп өтөт⁵. Кеңеш Жусупов кыргыз элинин өзгөчөлүгүн көрсөтүүдө айрым чыгармачыл адамдардай элин, анын социалдык турмушун жөн салды эле мактай бербейт. Анын бөтөнчөлүгүн башкаларга салыштыруу менен ачып көрсөтүүгө умтулат. Муну биз анын XX кылымдын 60-жылдары жазылган «Италия жергесинде»⁶ аттуу жол очеркинен улам көрөбүз.

«Италия жергесинде» жол очеркинде журналист Италия мамлекетинде болуп, ал жерде көргөн-билгендерин ырааты менен эле кагаз бетине түшүрө койбойт, тескерисинче аны журналистик жан дүйнөсүнөн өткөрөт. Италия элинин турмушун мындагы кыргыз элиндеги социалдык турмуш-тирчилик менен салыштырат. Өзгөчө жол очеркине мүнөздүү болгон байкоо жүргүзүү менен жазылган бул чыгарма кыргыз журналистикасына чейин очерк жанрында болбогон окурман менен «агынан төгүлүп» сырдашууга аракет кылат. Очерк жанрына карата мындай мамиле окурманга италиянын ички турмушундагы өзгөчөлүктөрүн берүү менен чектелбестен, жанрдын ички бөлүмдөрүндөгү күчтүү аргументтер, көркөм каражаттар автордун публицистикалык оюн бир ченгелге бириктирип, бир багытка бет алдырылган идеяга чырмап, окурман өзү барып, өз көзү менен көрүп келгендегиден да таасирдүү абалга ээ кылган, көркөмдүүлүккө бай, бирдиктүү күчкө ээ көркөм-эстетикалык жактан бийик чыгармага айландырып таштайт.

Эгерде жол очерк өзүнүн жанрдык табияты боюнча көркөм прозадан айырмаланып даректерге таяна турган болсо, бул чыгарманы жаратууда автор өзгөчө жөндөмдүүлүгүн көрсөткөн десек болот. Балким бул жерде автордун жазуучулук чеберчилиги эмес, журналист үчүн маанилүү орунда турган өзгөчө жөндөмдүүлүктүн, көркөм таланттын милдеттүү түрдө болушун шарттап, бирок андан айырмаланган чыгармачыл ойлоо жашап жаткандыгын көрөбүз. Албетте,

⁴ Жусупов К. Каралдым, тоолор.-Фрунзе мектеп, 1971

⁵ Стамов. А. Үмүт ойготкон чыгарма. // Ленинчил жаш, 1964, 13-май, Сыдыкбеков Т. Чон адабияттын жаш бүчүрлөрү// Ала-Тоо, 1966, №3, 134-135-беттер.

⁶ Жусупов К. Италия жергесинде. // Кыргызстан маданияты, 1969, 12, 19, 26-февраль.

биз бул жерден автордун талантын жокко чыгара албайбыз, бирок аны да бир жактуу кароого болбойт. Чынында талант дегенибиз А.В.Луначарскийдин түшүнүгү боюча «сергек, демек өткүр сезим менен кыраакы баамчылдыктан, андан кийин таасирленүүнү өз бет алдынча чыгармачылык субъективдүүлүк менен өз аң-сезиминде кайрадан иштеп чыгаруудан, эң акырында көрүүчүнү, окуучуну, угуучуну толкундаткыдай көркөмдүктө бере билүүдөн тураарын»⁷ эске алсак жана дал ушул үлгүдө карай турган болсок, сөз кылынып жаткан чыгарманын сапаттык өзгөчөлүгү даана көрүнөт.

Эң оболу турмуштагы социалдык көрүнүштөргө таянып, италиялыктар менен өз элинин ортосундагы окшоштуктар менен айырмачылыктарды, оң жана терс көрүнүштөрдү акырындап, одоно эмес, кадимки лирикалык ой толгоо аркылуу ишке ашырып келет. Мында журналисттин окуяны сезе билген кыраакылыгы, ошондой эле өзү көргөн кемчиликтин бетин ачып, анын себептерин таап, ал тургай четтетүүгө аракеттенүү автордун бул очеркине өзүнчө өң-түс берип турат. Мында индивидуалдуу терең анализ да кездешет, б. а. демек таасирленүү, көзү көрүп, кулагы уккандын бардыгын эле кагазга түшүрө бербестен максатка ылайыктуу-ларын гана өз аң-сезиминен элеп өткөргөндүктү көрөбүз. Очерктин бизди толкундаткан таасирдүү күчү Италиянын элинин бөтөнчөлүгүн ачып берүү, анын улут катары башкалардан айырмасы, дал ошол элдин аракетинин мазмунунда турган өзгөчөлүк толугу менен улуттук менталитетке баа берүү аркылуу ишке ашырылат.

Жол очеркинин мазмунуна ылайык ал жерде көргөн-билгенин сүрөттөп жаткандай таасир калтырганы менен күч чыгарманын ар кайсы бөлүмүндө бөгөт-бөгөт менен тосулуп калып, бир өзөнгө куйган суудай андан-мындан куралып келген улутка баа берүү аракети толугу менен ички сезимдердин коштоосуна ээ болот да, буга кошумча айтылчу идея автордун публицисттик олуттуу ойдун октурулуп чыгышы менен толукталып, андан окурманга ышкы бере турган дүрмөт алып, андан ары ал ойлор башкаларга таасир этүүчү касиетке айланат. Очеркте терең ойдун болушу зарыл гана түгүл, «искусствонун өзгөчө бир чөйрөсү (сферасы) катары» андагы таланттын башкы күчү - ошол ойдун олуттуулугунда, «турмуштун көрүнүш окуяларын так өзүндөй кылып ала коюу көркөмдүк манерасы экендигин, андагы таланттын экинчи даражадагы жардамчы күчү»⁸ болоорун В.Г. Белинский өзүнүн «1817-жылдагы орус адабиятына көз карашында» белгилеп кеткени баарыбызга белгилүү. Бүгүн да өз күчүнөн тая элек мына ошол көз карашка таянсак, андан ары ал төмөнкүдөй ойлор менен коштолот: «анын биринчисин алып койгулачы, өз бет алдынча аракеттенүүгө экинчиси өтө эле алсыз болуп калат. Буга окшогон талант өзүнчө эле бөтөнчөлүк, кокустук эмес. Жок, мындай таланттар да накта көркөм таланттар сыяктуу эле табигый нерсе. Алардын аракети искусствонун акылды биринчи даражага, фантазияны экинчи орунга коё турган айрыкча сферасын түзөт. Бул айырмага аз көңүл бурушат, андыктан искусствонун теориясында укмуштуу чаташуулар келип чыгып жатат»⁹.

Ушул сынчынын ушул пикирине таянсак, «Италия жергесинде» очеркин талдоодо ойду корутундулоого зарыл болуп турган нерсе, автордун улуттук касиетти дал ошол элдин тарыхы менен берүүгө умтулгандыгы экендигин көрөбүз. Автор тарабынан көтөрүлгөн ошол мезгил үчүн да, азыркы учур үчүн да маанилүү

⁷ Луначарский А.В. Собр. Соч. в восьми томах. Т 2.-М., 1964, 88-бет.

⁸ Белинский В.Г. Полн. Собр. Соч. т 10. 318-бет.

⁹ Белинский В.Г. Полн. Собр. Соч. т 10. 319-бет.

болгон улуттун өзүн-өзү андоосу, өзүндөгү артыкчылык менен кемчилдикти башкалар менен салыштыруу аркылуу аныктап жеткирүү аракети бул жол очеркинде да башкы орунда кала берет.

Жол очерки жанрга койгон талаптарды толугу менен аткарып жаткандыктан, Кеңеш Жусупов образ түзүүдө, сөздү көркөм каражат катары пайдаланууда баарын талаптагыдай аткарууга аракеттенгенин эскерте кетүүгө тийишпиз. Бирок автор очерк жанрында мурдатан калыптанып калган очеркке мүнөздүү көрүнүштөрдү толугу менен кайталоодон алыс, жаңыдан жарала баштаган кыргыз журналистикасындагы мезгилге салыштырмалуу мындай көрүнүш же жанрды толугу менен автордук концепцияга «баш ийдирип» алуу Кеңеш Жусуповдун гана ийгилиги болбостон, кичине болсо да жол очеркинин алга жылышы, ийгиликке ээ болушу катары бааланууга тийиш.

Аналитикалык чыгармаларда тарыхка байланышкан ойлор ар түрдүү берилип келет. Мында автордук көз караш менен бирге анын дүйнө таанымы, тарыхый маалыматтар менен даректерге карата мамилеси, алардын арасында кайсы түшүнүктү келечектүү деп эсептөөсүнө жараша адабий жана даректүү аналитикалык жанрларда ар кыл формада орун алууда. Кеңеш Жусупов да адабий чыгармаларында ага ар кандай өнүткөн кайрылып, аны өз баамына жараша көркөм анализге алган. Чынында жол очерктеринде да ага кайрылган учурлары бар, б. а. кыргыз элинин тарыхын, турмушта кездеше калып жаткан ар кандай окуяларга түшүнүк берүү, андай шартта улуттук кызыкчылык менен кыргыз эли байыртан колдонуп келген каада-салт аркылуу чечип түшүндүрүүгө умтулгандыгы бул ойду далилдеп турат.

Кыргыз адабиятындагы жол очерктердин катарында кандай орунга экендигин билүү үчүн журналистиканын тарыхына да бир саам сереп салып коюу зарылдыгы көрүнүүдө. Бул жерде биринчи болуп көзгө урунганы автордун башка элдердин кыргыздардан айырмасы кандай экендигин өз көз карашында аныктап берүү аракети болуп саналат. Маселен, «Италия жергесинде» менен андан кийинчерээк жазылган «Микеланджело мекенинде»¹⁰ аттуу жол очерктерине атайын токтолуп, аны буга чейин жазылган А.Токомбаевдин, Т.Сыдыкбековдун, Ч.Айтматовдун, С.Сасыкбаевдин, ж. б. 30-60- жылдардын биринчи жарымында, жаратылган очерктердин тобуна салыштырып караганда К.Жусупов турмуш чындыгына бир кыйла башкача көз караш менен мамиле кылгандыгы байкалат. Мында эң башкысы кыргыз очеркисттерине мүнөздүү болгон мезгилдүү басма сөздө өзүнүн позициясын билдирип коюу аракети күч болсо, К.Жусупов өзүнүн жол очеркинде негизги турмуш чындыгын саясаттан алыс туруп баяндоого, жер шарындагы адамдардын жалпы кызыкчылыгы болгон пендечиликтен туруп өз объектисин ачып көрсөтүүгө умтулгандыгы менен ал өзүнө чейинки очерктерден айырмаланып көрүнөт.

Кеңеш Жусупов эки очеркинде жалпы окшоштуктар бар экендиги талашсыз. Эки жол очерки тең ички сапаттары жагынан жана алардын жаралышын шарттаган турмуштук окуялардын, фактылардын авторлор тарабынан иргелип алынышы жагынан бирин-бири толуктап турган жагдайлары бар. Жеринин шарты, бири-биринен айырмаланган климаттык өзгөчөлүктөрү боюнча айырмаланып турбаса, экөөнүн изилдеген объектиси бир, көтөргөн проблемасы окшош. Тигинде да, мында да кайсы бир мамлекетти окурман менен тааныштыруу, алардын

¹⁰ Жусупов К. Микеланджело мекенинде. –Фрунзе, Мектеп, 1971.

бөтөнчөлүгүн айырмалап берүү, кызыкчылыктарын көрсөтүү, социалдык катмарын, жашоого карата активдештирилген чарба иштерин, шаардык жана айылдык турмуш-тиричилигин чагылдырыуу болуп саналат. Кызык жери К.Жусупов бул жол очерктеринде көргөн - билгенин гана кагазга түшүрүп койбостон, ошол жердин өзгөчөлүгүн, ал тургай тарыхый ордун да ачып берүүгө аракеттенет. Маселен, «Микеланджело мекенинде» аттуу жол очерки биринчи жолу италиянын ырларынын, андан соң ырчыларынын бөтөнчөлүктөрүн ырчы Клаудио Вилланын ырларына, ырдаган чеберчилигине карата мүнөздөмө берүү менен ачып берсе, бул мамлекеттин тарыхый ордун, башкалардан айырмаланган касиетин Рим шаары жөнүндө айтылган тарыхый мифологияга таянуу менен түшүндүрүүгө басым коет. Анда төмөнкү притча берилет. «...Эней тукумунун балдарынын тагдырлары оор болот. Падыша Нумиторду өз бир тууганы Амулий тактан кулатат. Падышанын артында калган баласынын көзүн тазалап, кызы Рея Сильвияны зынданга салат. Рея Сильвия эгиз уул төрөйт: Ромул жана Рем деген. Алардын атасы согуштун кудайы Марс болгон. Кара мүртөз Амулий балдардан корккон. Эр жетсе, ичинде кеги бар капырлар башыма кылыч ойнотот деген. Ошентип, Рея Сильвияны дарга асууга, балдарды Тибр дарыясына ыргытып жиберүүгө өкүм этет. Толкун сууга аккан балдарды жээкке сүрүп таштайт. Ыйлаган балдарды карышкырдын канчыгы таап, токойго алып келип, экөөнү бага баштайт, өз эмчегин эмизет. Жетимдер чоңою башташат. Кийин бул экөөнү падышанын койчусу Фаустул көрүп, үйүнө алып кетип. Балдарды койчу багат. Койчу Ромул менен Ремди эр жеткирет. Эки бир тууган шаар курмакчы болушат, шаардын дубалын төшөөрдө эки бир тууган жок жерден чатакташа кетишет. Ромул Ремди өлтүрөт. Ромул шаарга өз атын коет. Ошентип, шаар курулуп анын биринчи падышасы Ромул аталат. Бул биздин заманга чейинки 753-жылы болгон экен...»¹¹.

К.Жусупов эл арасында айтылып калган бул притчага жөн эле токтоло койбойт. Ал аркылуу италиялыктардын көркөм ойлоосун, анын элдин аң сезимине тийгизген таасирин, элдин жашоо тиричилигине карата мифологиянын ордун толук ачып берүүгө аракеттенет. Бул улутту андаштырууда маанилүү роль ойной тургандыгын да унутта калтырбайт. Улуттук өзгөчөлүктөрдү бир гана мына ушундай бир мезгилде жаралып калган тарыхый окуяларга, даректерге таянуу менен көркөм анализ жасоого эмес, кадимки тиричилик кылып жүргөн адамдардын аракетине, психологиясына, адамкерчилик мамилелерине да басым коет. Журналист үчүн ар бир турмуштук кырдаал, адамдардын ортосундагы ар бир мамиле ошол улуттун бөтөнчөлүгүн көрсөтүүдө кызмат кыла тургандыгын унутта калтырбайт. Ал тургай бир караганда анча мааниге ээ эмес болгон көрүнүштөргө да терең маани берүү менен алардын айырмачылыгын ачып, деталдаштырат. Мисал келтирели, «Мага алардын ичинен болпойгон жаш жигиттин пешенеси жагып турду. Ыраңы тааныш учурап турду. Кайдан көрдүм деп башым катты»¹² деп, анан бардык элде жөнөкөй адамдар окшош боло тургандыгын «алдын ала өзүмчө элестеткен жупуну италиялыктардын кебете-кешпири, кыял-жоруктары куду ушундай болушса керек деп оболтодон жорудум»¹³ билдирсе, «баарысынан да, көптүн көзүнө түшкөн - тегерек кара баш кийимчен, сүйрөлгөн кара чапанчан. Анын мойнунда салаңдаган крест. Сулууча, бакырайган кара көз, ак жуумал, сакалчан, отуз бештер чамасындагы дин кызматчысына карай бердик. Биздин бу карообузда, Ватикан өлкөсүнө кызмат өтөгөн курбалдаш жигитке таң калуубуз да, жан ачуубуз да,

¹¹ Жусупов К. Кан жолдогу ойлор.-Фрунзе. Кыргызстан, 1982, 131-бет.

¹² Жусупов К. Кан жолдогу ойлор.-Фрунзе. Кыргызстан, 1982, 128-бет.

¹³ Жусупов К. Кан жолдогу ойлор.-Фрунзе. Кыргызстан, 1982, 129-бет.

аеобуз да бар болчу.»¹⁴ Мына бул журналисттин ар кимге көз салган байкагычтыгы эмес, ошол турмуштун бир эпизодунда кала бере турган ошол элдин улуттук өзгөчөлүгү экендигин окурман да баамдайт. Ал мына ушундай бир-ирмем көрүнүштөр аркылуу да ошол элге мүнөздүү сапаттык айырмачылыктарды берүү чеберчилигине ээ. Мындай журналистке мүнөздүү образ түзүү чеберчилигин бир гана ушул жол очеркинен эмес, анын бардык очерктеринен көрүүгө болот. Тактап айтканда анын «Италия жеринде» жол очеркинен италиялыктарга таандык мүнөз, кыял-жоруктарды көрсөк, «Жол ойлорунан», «Айыл адамдарынан», «Түштүк миниатюраларынан» кыргыз элине таандык мүнөздүү айырмачылыктарды көрүүгө болот.

Ырас, алардын ар биринен мисал келтирбей эле, жалпылаштырып туруп алсак, «Түштүк миниатюраларында» түштүк элине мүнөздүү айырмачылыкты, андагы адамдардын психологиясы менен берүүгө жетишет. Мында улутка таандык айырмачылыкты көрсөтүүгө абдан терең маани берген өзгөчөлүктү «Далдалчы» аттуу миниатюрадан даана көрөбүз. «Фрунзедеги досумдун Түштүк жөнүндөгү акыл-наасатын эстедим. Ал Түштүккө барганымды билгенден кийин мындай маслет курган: «А дегенде мал базарына бар. Сен элди, сооданы өз көзүң менен кызыгып, көрөм десең эмнең короо жатыптыр, мал сатып алчу киши бол. Чөнтөгүндө миң сом барбы, он тыйын барбы кимдин иши болмок эле. Ошондо мал сатып алуучу эмне экенин, далдалчыны билесиң» Досумдун сөзүн эстеп жиберип, оозу бош жаным, «иниме бир унаа сатып берет элем» деп чалга айта койсом болобу. Чал ошол саам:

- Асанакун! - деп чакырды эле, беш-алты кишинин арысында калпак кийип, бөйрөгүн таянган сары чал элендеп, устундун үстүндөгү чалга кайрылды. Менин кошунам колун жаңсары менен Асанакун басып келип, чалдарга сылык учурашып, мага да колун берди.

Жанымдагы чал мени жаңсай көрсөтө берди. -Мобу бала аркалык экен. «Унаа сатып алам» дейт, Асаке.

-Э, жарайт, Маке! - деди Асанакун дароо эле. Ал мени колтуктап четке чыгарды да аста шыбырап жатып, аттарды элендеп карап турду. Бул - мен өнөрүн көрүүгө кызыккан далдалчы, болгондо да өзүмдүн далдалчым эле.»¹⁵ Турмуштун жөн эле бир үзүмү катары көрүнгөн бул көрүнүштө кыргыз элинин түштүк жергесинде адамдардын улуттук өзгөчөлүгү, пендечилиги, адамдык сапаттарындагы жергиликтүү айырмачылыктар кеңири жана түшүнүктүү берилет. Жалаң гана ушул сыяктуу жеке адамдын психологиясына эмес, ал улуттук айырмачылыктар берүүдө бардык кырдаалга, тиричиликте кездеше калып жаткан пендечиликтин өзүнө, чыгармалардагы айрым образдарга, ал тургай бир мезгилде кыргыз эли басып өткөн отузунчу жылдардагы турмушка, бүтүндөй эле кыргыз адабиятынын башкы темасы болгон кыргыз элинин турмушундагы зор өзгөрүштөргө - колхоз, совхоз түзүлүштөрүнүн картинасына да кайрылып кетет.

Мында Кеңеш Жусупов очерк жанрынын өзүнө чейинки мезгилинде болуп көрбөгөн журналисттер да курулай кыялдануудан жараткан турмуштун бир үзүмүн Берген формасынан кайтып, ага кадим реалдуу турмуштай жан «киргизип, башта болуп келген жасалмалуулуктан бошонуп, чыгармачылыктын өзгөчө бир булагы катары очерктин өз жүзүн ачып берүүгө жетишет. Ал аталган жанрдын

¹⁴ Жусупов К. Кан жолдогу ойлор.-Фрунзе. Кыргызстан, 1982, 129-бет.

¹⁵ Жусупов К. Тулпар.-Фрунзе. Кыргызстан, 1988, 8-бет.

касиетин тереңдетүүдө элдин оозунда айтылып келген жана айтылып жүргөн уламыштардан, жомоктордон, ар түрдүү легендалардан да пайдаланат. Чыгармага объекти боло турган көрүнүштү издеп убараланбастан, түз эле өзү жашаган коомдун өзүнө кайрылат. Ошондой эле пендечилик турмушту курууга активдүү киришкен эмгекчи элдин өзүн, андагы айрым адамдарды, эл массасынын күндөлүк турмушунун күргүштөгөн шарынан көрө баштаган реалдуулукту, адам тиричилигиндеги жашоо кумарын, деги эле ушул күндөлүк турмушта болуп жаткан көрүнүштөн көркөм-эстетикалык баалуулукту таба алат.

Мындай көрүнүш анын бир гана кыргыз элине арналган очерктери үчүн мүнөздүү эмес, ал башка элдердин турмушуна да ушундай мамиле кылат. Мисалы анын «Япония элестери» аттуу жол очеркине кайрылсак, анда төмөнкүдөй бир көрүнүш сүрөттөлөт. «Токиодогу кино-театрлар бири-бирине аймакташ бир көчөгө же районго жайгашкан. Кино-театрлардын алдында таң калаарлык, бизге өөн, жат учураган рекламаларды көрөсүң. Кылыч менен кишинин башын алганы жаткан самурай же автомат, тапанча атышкан гангстерлер, же секс фильмдердеги жылаңач аялдар олчойто тартылган. Бу театрларда Батыштын, Американын, Азиянын түркүн фильмдери, а түгүл жашыруун тартылган жеке менчик фильмдер да коюлуп кетет. Ошентсе да кинотеатрларында сагаалаган, мөөнөт күткөн киши жок. Көчөдөгү кишилер кино-театрга, рекламага көңүл бурбай, кулагын жапырып өтүп жатышты.

Япониянын көчөсүндөгү көзгө урунган мобул көрүнүш мени кызыктырды: тогуз жолдун тоомундагы көк жарык (светафор) күймөйүн машинанын карааны көрүнбөсө да япон баласы сабыр күтүп көчөдөн туура өтпөйт. Бала кезден ошого тарбияланат көрүнбөйбү! Айрым чоң шаарларынын көчөлөрүндө жол кошкондо көк жарык күйгөндө, жолдун бошогонун жарыялап, чымчык чыйпылдайт же күкүк чакырат. Жалгыз дарагы тамдардын арасынан ушунча кажы-кужу машиналардын ызы-чуусунан күкүк таңшыса, досунду көргөндөй жүрөгүң жылый түшөт экен. Күкүктү кыргыздар да, табияттын бир назик, ыйык кушу сыяктуу көрүшөт эмеспи. Бала чакта далай жолу бак ичинен, тоо арасынан элге сүйүктүү мындай куштун караанын издээр элек. Кыргыз элинин жүрөгү да табияттагы сулуулукту башка эл сыяктуу ызааттап, сезет тура»¹⁶.

К.Жусупов жер шарындагы адамдардын баарын бир үй-бүлөдөй кабылдайт, б. а. бир үй-бүлөдөй бир пендечиликке баш ийген, өз ара кызматташ боордош элдердин, өзгөчө коомдук өнүгүүнүн бүтүндөй бир системасында жашаган элдерди салыштырат. Ага кызмат кылган алдыңкы катардагы адамдарга өз очерктеринде терең маани берет, аларды жашоонун кайсы баскычында болбосун, мейли капиталисттик, мейли социалисттик баскычында болбосун ачып берүүгө аракеттенет. Журналист чынында бардык нерседен адам катары жашоо кечирүү маанилүү болуп саналат, анда кыргыз эли, анын жашоосу башкы планда каралат. Ал үчүн турмуштун ушунчалык темп менен өзгөрүп, өнүгүшү жалпы адамзаттагы жаңылануу чынында эле сыйкырдуу жомоктогудай таасир калтырат. Ал өз көзү менен окуяларга таасирленбей койбойт, ар бир прогрессивдүү кырдаалга жан дүйнөсү менен кубанат. Журналист жана журналист катары ар бир болуп жаткан окуяны көз алдынан өткөрүп, анын баскан жолуна, андагы адамдардын аткарган иштерине койбой калган учуру болгон жок. Ошондуктан республикадагы зор бурулуштардын бири да чыгармачылардын калеминен сырткары калбастан,

¹⁶ Жусупов К. Япония элестери.-Китепте. Кан жолдогу ойлор. Фрунзе, Кыргызстан, 1982, 31-бет.

алардын жөндөмдүүлүгүнө жараша очерктин ар түрдүү адабий формалар аркылуу чагылдырылып турду.

Эгерде советтик бийликтин алгачкы жылдарында кыргыз совет адабиятында поэзия жанры басымдуулук кылса, алар көбүнчө үгүт-насыят, мүнөзүндө болсо, отузунчу жылдардын башындагы зор өзгөрүштөр, биринчи беш жылдыктын кеңири арымынан жаралган жаңы бурулуштар поэзиянын нугуна сыйбай, адабиятта эпикалык ар түрдүү жанрлардын жаралышын шарттады десек, кийинки өзгөрүүлөрдү, андагы адамдардын каармандыгын К.Жусупов очерк аркылуу ушинтип башкача андаштырды.

Адабияттар

Жусупов К. Жашоо кумары.-Фрунзе, Кыргызстан, 1965.

Белинский В.Г. Полн. Собр. Соч т 10.

Жусупов К. Микеланджело мекенинде. – Фрунзе, Мектеп, 1971.

Луначарский А.В. Собр. Соч. Т 2.-М., 1964.

Жусупов К. Япония элестери.-Фрунзе, Кыргызстан, 1982.

Ворошилов В.В. Журналистика, Санкт-Петербург, 1999.

Ворошилов В.В. Исследование и расследование в журналистике // Социология журналистики: Очерки методологии и практики. / Под ред. С.Г. Корконосенко.- М., 1998.

С. Г. Корконосенко. Основы Журналистики, Москва, 2002.